

علمی-پژوهشی

فصلنامه تخصصی علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی - واحد شوشتر

سال هفتم، شماره (۲۰)، بهار ۱۳۹۲

تاریخ دریافت: ۹۱/۹/۱۲ تاریخ پذیرش: ۹۱/۱۱/۱۱

صص ۲۱۶ - ۱۹۷

بررسی عوامل موثر بر شکل گیری هویت اجتماعی دانشجویان دانشگاه رازی کرمانشاه

نادر امیری^۱، منوچهر رشادی^۲، منصور اخلاقی پور^۳، مهدخت عنبری روزبهانی^۴

چکیده

هویت مقوله‌ای که در اجتماع و در رابطه با دیگران شکل می‌گیرد. این تحقیق با هدف بررسی عوامل موثر بر شکل گیری هویت اجتماعی دانشجویان که از سه بعد دینی، خانوادگی و ملی شکل گرفته است، به بررسی رابطه بین متغیرهای جنس، پایگاه اقتصادی - اجتماعی، میزان رضایت از خود، درونی شدن ارزش‌ها، هماهنگی ارزش‌های گروهی، تایید دیگران و تاثیر آنها بر هویت اجتماعی دانشجویان پرداخته است. این پژوهش به شیوه پیمایشی انجام شده و از تکنیک پرسشنامه برای جمع آوری داده‌ها استفاده شده است. جامعه آماری شامل تمام

۱- استادیار جامعه شناسی دانشگاه رازی کرمانشاه
naderamiri@hotmail.com

۲- دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی واحد تحصیلات تکمیلی دانشگاه پیام نور تهران

۳- دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد دهقان

۴- دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی دانشگاه شیراز

دانشجویان دانشگاه رازی است که ۱۳۱۲۲ نفر هستند و از این تعداد به کمک فرمول کوکران ۳۷۵ نفر به عنوان حجم نمونه انتخاب شدند. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از آزمون t-test و ضریب همبستگی پیرسون و تحلیل چند متغیری (رگرسیون چندگانه) صورت گرفته است که نتایج تحقیق نشان داد که بین متغیرهای مستقل (میزان رضایت از خود، درونی شدن ارزش‌ها، هماهنگی ارزش‌های گروهی و تایید دیگران) با متغیر وابسته هویت اجتماعی رابطه معنادار وجود دارد و بین متغیر پایگاه اقتصادی- اجتماعی و جنسیت با هویت اجتماعی رابطه معناداری وجود نداشت.

واژه‌های کلیدی: هویت، پایگاه اقتصادی - اجتماعی، درونی شدن ارزش‌ها، هماهنگی ارزش‌های گروهی، تایید دیگران، رضایت از خود، هویت اجتماعی.

مقدمه و بیان مسأله

تفاوت نسلی میان افراد ذهن انسان را به پدیده اجتماعی هویت رهنمون می‌کند این مسأله باعث شده افراد در جامعه با توجه به موقعیت سنی و شغلی خود شکاف عمیقی در جامعه احساس کنند. برخی از رفتارهای متفاوت افراد و بعضاً سبک‌های متفاوت زندگی در میان جوانان و نوجوانان بیشتر محققان و پژوهشگران را برآن داشته که بررسی پژوهشی در مورد هویت افراد پردازند. سوال از هویت افراد و ملت‌ها یکی از دغدغه‌های فکری بشر در طول تاریخ به شمار می‌رفته است. در واقع انسان‌ها از دیرباز به دنبال تعریف و شناسایی خویش، قبیله، قوم و ... بوده‌اند و در این مسیر بین خود و دیگران تمایز ایجاد می‌کردند و بدین طریق ارزش‌ها و هنجارهای خاص خودشان را بازنمایی می‌کردند (زهیری، ۱۳۸۰: ۱۰۶). امروزه انجام برخی از رفتارها و نوع آرایش‌ها در هر دو جنس، مسأله هویت جنسی آنان را هم خدشه‌دار نموده است. عدم رضایت از خود، خانواده، کشور، دین و ... باعث سست شدن هویت اجتماعی برخی از دانشجویان شده است که نتایج این ضعف هویتی شامل بی‌انگیزگی نسبت به مسائل آموزشی، گسترده‌گی ناهنجاری‌های اخلاقی، بی‌نظمی و بی‌انضباطی، نگرانی، ناامیدی و ... است. شواهد امر گویای این موضوع است که مقوله هویت امری نسبی بوده و پیوسته در حال تغییر است، با گذشت زمان این مقوله نیز دستخوش تغییر خواهد شد. بدین

ترتیب هویت می‌توان از مجموعه خصوصیات و مشخصات اجتماعی، فرهنگی، روانی، فلسفی، زیستی و تاریخی دانست که باعث هماهنگی و همانندی اعضای جامعه با همدیگر می‌شود. با توجه به تنوع فرهنگی کشور ما، انسجام و احساس تعهد و دل‌بستگی گروه‌های متنوع فرهنگی به هویت ملی لازمه بقای نظام سیاسی و اجتماعی است. این انسجام و وفاق ملی از زوایای مختلف و در میان اقشار مختلف قابل بررسی است. از تمام ابعاد بررسی وضعیت هویت افراد برای هر کشور بسیار ضروری بوده و باعث امنیت و آرامش مهمترین اصل برای توسعه، پیشرفت و سرمایه‌گذاری در کشور خواهد شد و اگر نزاعی بین گروه‌ها وجود داشته باشد، انرژی و سرمایه جامعه صرف حل منازعات شده و مانعی در جهت پیشرفت اقتصادی می‌شود و در میان اقشار مختلف دانشجویان نقش بسزایی در این فرایند ایفا می‌کنند. همچنین روابط اجتماعی مسالمت‌آمیز و به دور از تنش بین گروه‌های متنوع فرهنگی، موجب همبستگی ملی بالا و مبادلات فرهنگی چندگانه بین اقوام می‌شود. از آنجا که بحران هویت از سال‌های جوانی و نوجوانی آغاز می‌شود و بخش عظیمی از دانشجویان در این بازه سنی قرار دارند و با توجه به نگرانی‌هایی که در زمینه علایق و گرایش‌ها و رفتارهای دانشجویان مشاهده می‌شود و از آنجا که محیط دانشگاهی پذیرای دانشجویان با ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی متفاوتی هستند، ما شاهد هویت‌های متفاوتی در این محیط علمی هستیم. همچنین اهمیت این مسأله تا آنجاست که زندگی فردی و اجتماعی آنها نیز متأثر از این پدیده است، آنان در جستجوی هویت هستند و موقعیت مبهم دانشجویان در فرهنگ و جامعه معاصر، این نتیجه را برای آنها در بر دارد که فرصتی را به منظور آزمون شیوه‌های مختلف زندگی به آنها می‌دهد، تا آنها تصمیم بگیرند که چه الگوهای رفتاری، ارزشی و نگرشی بهتر می‌تواند نیازهای آنها را تأمین نماید. در بررسی اهداف این پژوهش به دنبال شناسایی عوامل موثر بر شکل‌گیری هویت اجتماعی دانشجویان شهر کرمانشاه و همچنین بررسی میزان همبستگی عوامل موثر بر شکل‌گیری هویت اجتماعی از ابعاد: ملی، دینی و خانوادگی و یافتن و ارائه راه حلی برای بهبود هویت اجتماعی دانشجویان خواهیم بود. با توجه به اینکه در جهان امروز وضعیت و جایگاه هر کشوری با توجه به ساختار، روند، ماهیت و عملکرد دو عامل زیر مشخص می‌شود: ۱- ماهیت ساختاری و عملکرد ارکان و عناصر اصلی و تشکیل دهنده نظام اجتماعی آن کشور؛ ۲-

شرایط و موقعیت منطقه و جهان در ارتباط با آن کشور. در ارتباط با عامل اول باید گفت که عناصر و ارکان اصلی جامعه ما به خاطر ناهمگونی ساختاری آنها، زمینه‌های نامطلوبی را برای تحول، توسعه و تکامل اجتماعی فراهم کرده است. این واقعیت زمینه مناسب را برای شکل‌گیری روابط اجتماعی عادلانه، تقسیم کار اجتماعی عادلانه، توزیع امکانات و امتیازات اجتماعی بر پایه ضوابط و قوانین مدون و انسانی فراهم ننموده است (سیف‌اللهی، ۱۳۸۱: ۱۶۷). بنابراین نوسانات و بحران‌های هویتی به عنوان یک آسیب در جامعه زمینه برای ظهور و بروز مسایل گوناگون در جامعه فراهم می‌کند، لذا ضرورت بررسی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری هویت اجتماعی دانشجویان به شدت احساس شده و لزوم پرداختن به آن از اولویت‌های پژوهشی حوزه‌های مختلف علوم اجتماعی است.

ادبیات و پیشینه پژوهش

کریمی (۱۳۷۵) در پژوهشی با عنوان «بررسی رابطه بین عزت نفس و هویت یابی در نوجوانان ۱۸-۱۵ ساله در شهر تهران» با استفاده از روش پیمایشی، از بین کلیه دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهر تهران که در سال تحصیلی ۷۵-۷۴ به تحصیل اشتغال داشتند، از طریق نمونه‌گیری خوشه‌ای ۲۰۰ نفر از دانش‌آموزان دختر و پسر از نواحی ۱۸،۷،۴،۲ را به طور تصادفی انتخاب نمود و با ابزار تحقیق پرسشنامه هویت شخصی و پرسشنامه عزت نفس کوپر اسمیت بود که به آزمودنی‌ها داده شد تا با توجه به شرایط خود، آزمون‌ها را تکمیل نمایند. نتایج نشان داد که میان توزیع آزمودنی‌های دختر و پسر از نظر اهمیت هویت جنسی با توجه به عزت نفس شان تفاوت وجود دارد. میان توزیع آزمودنی‌های دختر و پسر از نظر توجه و عمل به ارزش‌های اخلاقی تفاوت وجود نداشت. دانش‌آموزان دختر و پسر با عزت نفس بالا و پایین از نظر هویت مذهبی تفاوت نداشتند و بین توزیع آزمودنی‌های دختر و پسر از نظر ایجاد ارتباط با همسالان و طرز دید نسبت به خود و عزت نفس آنها تفاوت وجود داشت.

رضایی و احمدلو (۱۳۸۴) در پژوهشی نقش سرمایه اجتماعی در روابط بین قومی و هویت ملی، بررسی جوانان شهرهای تبریز و مهاباد به بررسی رابطه میزان سرمایه اجتماعی و نقش آن در میزان روابط بین قومی و هویت ملی جوانان کرد ساکن شهر مهاباد و جوانان ترک ساکن

در شهر تبریز پرداختند. روش بررسی مورد استفاده آنها پیمایش و نتایج آنان حاصل از جمع‌آوری داده‌های ۶۵۰ نفر از جوانان ۱۵ تا ۲۵ ساله ساکن شهرهای تبریز و مهاباد بودند که گویای این واقعیت بودند که میزان هویت ملی آنها در حد بالایی بوده است. همچنین، میزان گرایش به سایر اقوام میزان روابط بین قومی را تقویت می‌کند و هر دو متغیر فوق‌تأثیر مثبتی بر میزان هویت ملی جوانان دارند. سرمایه اجتماعی نیز بر روی بر روی گرایش به سایر اقوام، روابط بین قومی و هویت ملی تأثیر مثبتی داشته و آنها را تقویت می‌کند.

پور جلی (۱۳۸۰) در پژوهشی با عنوان بررسی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری هویت اجتماعی و فرهنگی نوجوانان ارومیه در سال ۱۳۷۹ با استفاده از روش پیمایش و با انتخاب یک نمونه ۳۸۳ نفری از نوجوانان شهر ارومیه که در گروه سنی ۱۸-۱۲ ساله قرار داشتند، با رویکرد تئوری پیتر بورک به بررسی ۴ عامل خانواده، مدرسه، گروه دوستان و رسانه‌های تصویری به بررسی هویت اجتماعی و فرهنگی نوجوان پرداخت. وی در تحقیق خود به این نتیجه رسید که بین عوامل خانواده، مدرسه، دوستان و رسانه‌های تصویری با شکل‌گیری هویت اجتماعی و فرهنگی نوجوانان رابطه مثبت و معنادار وجود دارد.

رئسی (۱۳۷۶) در پژوهشی با عنوان بررسی تأثیر مشاوره گروهی بر کاهش بحران هویت نوجوانان دختر مقطع متوسطه شهر اصفهان با استفاده از روش نیمه آزمایشی و استفاده از طرح گروه کنترل نابرابر به بررسی وضعیت هویت در میان دختران پرداخته است. وی با روش خوشه‌ای چند مرحله‌ای از بین نواحی آموزش و پرورش اصفهان، نواحی ۳ و ۴ را انتخاب و سپس از بین مدارس این دو ناحیه، دو مدرسه را به صورت تصادفی انتخاب کرده است. نمونه آماری این تحقیق را ۴۰ نفر از دانش‌آموزان دختر تشکیل داده و سپس از اعضای داوطلب جهت شرکت در مشاوره گروهی ثبت نام به عمل آورد و سپس دانش‌آموزان به صورت تصادفی به دو گروه گواه و آزمایش تقسیم شده‌اند. ابزار جمع‌آوری اطلاعات در این پژوهش تست‌های هویت شخصی است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که مشاوره گروهی در کاهش بحران هویت نوجوانان دختر شهر اصفهان مؤثر بوده است.

آخوندی (۱۳۷۷) در مطالعه‌ای با عنوان بررسی هویت ملی و مذهبی جوانان مشهدی و تأثیر روابط اجتماعی بر آن با استفاده از روش تحقیق پیمایش و تکنیک جمع‌آوری اطلاعات از

طریق مصاحبه های عمیق و پرسشنامه از بین جوانان ۲۴-۱۸ ساله ساکن مشهد، به بررسی این موضوع پرداخته است. وی با انتخاب یک نمونه ۴۶۴ نفری از سطح مناطق ده گانه شهر، به نتایج زیر دست یافت. نصف پاسخگویان بیش از ۶۰ درصد با تیپ ایده ال هویت ملی هماهنگی دارند. همچنین پابندی نظری به مذهب و ملیت بیش از پابندی عملی به آنهاست و پس از انجام تحلیل رگرسیون و تحلیل مسیر داده‌ها، روشن شد که حرکت جوانان و اعضای خانواده هایشان در مراسم ملی مذهبی، گفتگو پیرامون مذهب و تأیید مستمر آن در خانواده، اهمیت دادن به نظرات خانواده و دوستان، مشورت با خانواده و تماشای برنامه‌های ایرانی تلویزیونی، بر هویت ملی مذهبی تأثیر مستقیم دارد. همچنین وضعیت اقتصادی جوانان، تماشای فیلم و سریال های خارجی تلویزیون و تماشای فیلم های سینمایی از طریق ویدئو و ... بر هویت ملی و مذهبی تأثیر معکوس داشتند.

سروش (۱۳۸۰) در پژوهشی با عنوان بررسی عوامل فرهنگی، اجتماعی مؤثر بر هویت مذهبی جوانان شهر شیراز با استفاده از روش پیمایش و انتخاب یک نمونه ۴۰۰ نفری از جوانان ۳۵-۱۹ ساله شهر شیراز به نتایج زیر دست یافت. میزان مذهبی بودن والدین و دوستان، میزان دنیاگرایی و جنسیت مهمترین متغیرهایی بوده‌اند که به صورت مستقیم بر هویت مذهبی تأثیر داشته‌اند. بقیه متغیرها از جمله میزان رضایت مندی سیاسی، میزان جهانی شدن و وضعیت تأهل بصورت غیر مستقیم مؤثر بوده‌اند. نتایج تحلیل چند متغیره و تحلیل مسیر نشان می دهد که اثرات مستقیم بر هویت مذهبی در مجموع تعیین کننده تر از اثرات غیر مستقیم است و جوانان بیشترین تأثیر را از گروه های دوستی و والدین خود دریافت می کنند. میزان دنیا گرایی به صورت منفی بر متغیر وابسته تأثیر داشته است؛ یعنی هر چه میزان دنیا گرایی فرد بیشتر باشد، هویت مذهبی او ضعیف تر است. از طرف دیگر، عامل جنسی نیز در این امر دخیل بوده؛ یعنی زنان مذهبی تر از مردان بوده‌اند، اما این متغیر اثر زیادی نداشته است.

کرپلمان و وایت (۲۰۰۶) در پژوهشی به بررسی رابطه هویت و سرمایه اجتماعی در میان جوانان آفریقایی-آمریکایی پرداخته‌اند. آنان معتقدند که هویت افراد رابطه تنگاتنگی با سرمایه اجتماعی و رفاه دارد. آنان ۳۷۴ نفر از جوانان شامل ۱۶۱ مرد و ۲۱۳ زن را مورد بررسی قرار

دادند و به این نتیجه رسیدند که جوانانی که به هویت خود تعهد قویتری داشتند، کیفیت سرمایه اجتماعی بیشتر و بهتری را از خود نشان داده‌اند.

هنگ (۱۹۹۷) در پژوهشی با عنوان مقایسه در جریان انتقال سیاسی؛ تعامل عقاید ترقی خواه و هویت‌های اجتماعی با استفاده از روش پیمایش و جمع‌آوری اطلاعات از طریق پرسشنامه با انتخاب ۲۴۲ دانش‌آموز در هنگ کنگ به بررسی روابط بین ادراک گروهی و نظریه‌های ضمنی افراد راجع به سازگاری منش یا خصوصیات انسان می‌پردازد. نظریه‌های ضمنی، هویت‌های اجتماعی و مقوله بندی گروهی ارزیابی شد و نتایج زیر بدست آمد. افرادی که معتقد بودند خصوصیات انسان کامل است (نظریه پردازان ضمنی) ممکن است گروه را به عنوان یک ماهیت ببینند و بنابراین به مقایسه اجتماعی بپردازند، تا تمایز بین گروه‌ها را دریابند. در مقابل افرادی که معتقدند انسان از خصیصه سازگاری برخوردار است (نظریه پردازان ترقی خواه) بر جنبه‌های پویایی گروه‌های اجتماعی تأکید داشتند (مانند اهداف گروه) و از این رو احتمالاً کمتر به مقایسه اجتماعی توجه دارند.

کمپل و مک‌لین (۲۰۰۲) در مطالعه‌ای به بررسی هویت قومی و سرمایه اجتماعی در میان آفریقایی-کارایی‌های مقیم انگلستان پرداخته‌اند. آنها با استفاده از روش کیفی، با ۲۵ نفر مصاحبه کردند. نتایج نشان‌دهنده این واقعیت بود که هم سرمایه اجتماعی رسمی و هم غیر رسمی در میان پاسخ‌گویان پایین است و این موضوع شدیداً متأثر از هویت آنان است. مشارکت‌کنندگان معتقد بودند که موقعیت و هویت قومی و محدودیت مالی، مانع مشارکت فعال در حوزه‌های اجتماعی شده و همچنین رابطه تنگاتنگی بین هویت قومی و مشارکت وجود دارد.

چارچوب نظری پژوهش

مفهوم هویت خصیصه همه انسان‌ها به عنوان موجوداتی اجتماعی است. واژه هویت، جهانی از موجودات، اشیا و مواد را در بر می‌گیرد که از مقوله محدود بشریت گسترده تر است. با رجوع به فرهنگ انگلیسی اکسفورد می‌بینیم که واژه هویت یا Identity ریشه در زبان لاتین دارد. (identities که از idem یعنی «مشابه و یکسان» ریشه می‌گیرد) و دو معنای اصلی دارد.

اولین معنای آن بیانگر مفهوم تشابه مطلق است: (این با آن مشابه است). معنای دوم آن به مفهوم تمایز است که با مرور زمان سازگاری و تداوم را فرض می‌گیرد. مفهوم هویت به طور همزمان میان افراد یا اشیا دو نسبت محتمل برقرار می‌سازد، از یک طرف مشابهت و از طرف دیگر تفاوت. فعل شناسایی به ضرورت، لازمه هویت است. هویت به خودی خود «دم دست» نیست، بلکه همواره باید تثبیت شود. این به فهرست ما دو معنی دیگر اضافه می‌کند. طبقه بندی کردن اشیا و افراد و مرتبط ساختن خود با چیزی یا کسی دیگر. به طور مثال یک دوست، یک قهرمان، یک حزب و... هر یک از این معانی جایگاه هویت را در افت و خیز عمل و فرآیند، معین می‌کند. همه افراد هر دو کار را انجام می‌دهند. علاوه بر آن، معنی دوم در بافت روابط اجتماعی بر درجه‌ای از بازتابی بودن دلالت دارد. در واقع هویت را صرفاً می‌توان همچون یک فرآیند فهم کرد. هویت اجتماعی شخص، هیچ‌گاه یک موضوع تمام و حل شده نیست. حتی با مرگ انسان تصویری از او باقی می‌ماند، همواره این امکان وجود دارد که پس از مرگ نیز هویت شخص مورد بازنگری قرار بگیرد. اگر آدمی برای پرسش‌های زیر پاسخ‌های مطمئن و متقاعد کننده‌ای بیابد، در حقیقت، هویت خویش را باز یافته است: بدانند جایگاه، منزلت و مرتبت او دقیقاً چیست؟ و چه تعریفی دارد؟ آگاه باشد که چه پیوندها، رشته‌ها و ارتباط‌هایی او را به خود و جهان خارج از خود متعلق می‌سازد؟ درک کند که چه نقش‌ها، وظایف و مسؤولیت‌هایی در قبال خود و دیگران به عهده دارد؟ شناخت واقع بینانه‌ای از توقعاتش نسبت به خود و دیگران به دست آورد (شرفی، ۱۳۸۱: ۹). جنکیز در کتاب هویت اجتماعی خود معتقد است هویت اجتماعی یک بازی است که در آن «رو در رو بازی می‌شود» هویت اجتماعی، درک ما از این مطلب است که چه کسی هستیم و دیگران کیستند و از آن طرف، درک دیگران از خودشان و افراد دیگر چیست. از این رو هویت اجتماعی محصول توافق و عدم توافق است و می‌توان در باب آن نیز به چون و چرا پرداخت (جنکیز، ۱۳۸۱: ۸). گیدنز استدلال می‌کند که خود - شناسایی به طور مشخص یک طرح مدرن است که در چارچوب آن افراد قادر می‌شوند، به طور بازتابی یک روایت شخصی بسازند که به آنها اجازه می‌دهد، خودشان را چنان که مسلط بر زندگی و آتیه خود باشند، فهم کنند. در بسیاری از فرهنگ‌های پیشین وضعیت ظاهری در درجه اول هویت اجتماعی و نه هویت فردی را مشخص می‌ساخت.

امروزه نیز به طور یقین لباس و هویت اجتماعی کاملاً با هم بی ارتباط نیستند و لباس همچنان یک تمهید دلالت‌گرانه که جنسیت، موقعیت طبقاتی و منزلت حرفه‌ای را نشان می‌دهد (گیدنز، ۱۹۹۱: ۹۹). بنا به فهم میلز، امر اجتماعی جایی است که در آن امر فردی و امر جمعی با یکدیگر مواجه و در هم آمیخته می‌شوند و دیدگاه وی پایه‌ای است برای فهم هویت اجتماعی. شاید بارزترین فرق میان هویت فردی و هویت جمعی در این باشد که هویت فردی بر تفاوت و هویت جمعی بر شباهت تأکید دارد. اگر هویت، شرط ضروری برای حیات اجتماعی است، عکس آن نیز صادق است. هویت فردی جدا از سپهر اجتماعی دیگران معنادار نیست. افراد یگانه متفاوت هستند، اما خویشی، به طور کامل در اجتماع ساخته می‌شوند. مید میان «من» فاعلی (عامل جاری فردیت یگانه) و «من» مفعولی (رویکردهای درونی شده دیگران دارای اهمیت) فرق قایل است. اگر چه این فرمول بندی محتاج به تعدیل‌های قابل توجهی است، مضمون کلی آن نیازی به تعدیل ندارد. مید می‌گوید که ما نمی‌توانیم خود را بینیم مگر آن که خود را همان گونه که دیگران ما را می‌بینند مشاهده کنیم. به تعبیری جامعه چیزی بیش از بسط قضیه شناسایی نیست. تن آدمی نشانه‌ای از تداوم فردیت است، و در عین حال نمایه‌ای از شباهت و تفاوت جمعی است و نیز لوحی است که شناسایی می‌تواند بر آن رسم شود. شکل‌گیری هویت فردی در فرآیندهای اجتماعی شدن ریشه دارد (آرون، ۱۳۷۷: ۲۲۳). به عقیده دورکیم یکی از عوامل موثر بر هویت مذهبی انسانها، شرکت در مناسک مذهبی است. بر گزارای مناسک مذهبی، تجمع مردمی را در پی دارد که دارای ارزش‌ها و باورهای مشترکی هستند. این تجمع، تقویت روح جمعی، انسجام و اتحاد مومنان به آن مذهب را به ارمغان می‌آورد. این تجمع که با احساسات مشترک شارکان همراه است، آنها را از حوزه مادیات به حوزه معنویات منتقل می‌کند. وی معتقد است که همه فرقه‌های سیاسی، اقتصادی یا اعتقادی مواظب اند که همایش‌های دوره‌ای داشته باشند، تا اعضایشان بتوانند با به نمایش در آوردن ایمان مشترک خود در بین جمع به آن جانی تازه ببخشند (تیریاکیان، ۱۳۷۳: ۱۵۹). گافمن در اثرش عنوان داغ به بررسی شکاف میان آنچه که یک شخص باید باشد؛ یعنی هویت اجتماعی بالقوه و آنچه که یک شخص واقعاً هست؛ یعنی هویت بالفعل پرداخته است. وی می‌گوید هر کسی که شکافی میان این دو هویتش باشد، داغ خورده است. که یا به صورت داغ بی‌اعتباری

(حضار تفاوت‌ها را می‌داند و یا برایشان آشکار است) و یا داغ احتمال بی‌اعتباری (حضار تفاوت‌ها را نمی‌داند و نمی‌تواند تصورش را بکنند) است (رتیزر، ۱۳۷۴: ۲۹۱-۲۹۸). پس اگر فرایند کنش متقابل بین هویت فرهنگی بالقوه و هویت فرهنگی بالفعل دانشجویان سازگاری وجود نداشته باشد و شکافی بوجود آید شاهد نوعی بی‌هویتی فرهنگی و داغ فرهنگی خواهیم بود. همچنین بر طبق نظریه هویت بورک، فرایند هویت یک نظام کنترلی است. هویت مجموعه‌ای از معانی است که برای خود در یک نقش اجتماعی یا وضعیت معین به معنای آن چه که یک شخص است به کار می‌رود. این معانی به عنوان معیار یا مرجعی برای اینکه یک فرد خود را بشناسد و مورد ارزیابی قرار دهد، به کار می‌رود. وقتی یک هویت بر انگیخته و فعال شده باشد، یک حلقه باز خورد شکل گرفته و تثبیت می‌شود (بورک، ۱۹۹۱: ۸۳۸).

فرضیات تحقیق

- ۱- بین جنس و هویت اجتماعی دانش آموزان تفاوت معناداری وجود دارد.
- ۲- هر قدر پایگاه اقتصادی - اجتماعی والدین دانشجویان بالاتر باشد، هویت اجتماعی آنان قوی‌تر است.
- ۳- هر چه میزان رضایت دانشجویان از خود بیشتر باشد، هویت اجتماعی آنان قوی‌تر خواهد بود.
- ۴- هر چه دانشجویان بیشتر مورد تأیید دیگران باشد، هویت اجتماعی آنان قوی‌تر خواهد بود.
- ۵- هر چه میزان درونی کردن ارزش‌ها در دانشجویان بیشتر، باشد هویت اجتماعی آنان قوی‌تر خواهد داشت.
- ۶- هر چه هماهنگی ارزش‌های گروهی دانش آموزان بیشتر باشد، هویت اجتماعی آنان قوی‌تر است.

روش تحقیق

پس از بیان مبانی نظری و ارائه فرضیات به بررسی روش استفاده شده در این تحقیق خواهیم پرداخت. در این تحقیق از روش پیمایشی جهت جمع‌آوری و سنجش داده‌ها و اثبات فرضیات استفاده شده است و با شاخص‌سازی متغیرهای مستقل و وابسته و تعیین قابلیت اعتماد شاخص‌ها از طریق آلفای کراباخ و مشخص شدن اعتبار تحقیق پرداخته شده است که متوسط کل متغیرها بالای ۷۰ درصد را نشان می‌دهد و در ادامه جامعه آماری، شیوه نمونه‌گیری، تعیین حجم نمونه، واحد تحلیل، تکنیک‌ها و ابزار گردآوری اطلاعات و روش تجزیه و تحلیل اطلاعات را بررسی خواهیم نمود. جامعه آماری این تحقیق را کلیه دانشجویان دانشگاه رازی کرمانشاه تشکیل می‌دهند. مجموع کل این دانشجویان بر اساس نظر دایره آمار اداره آموزش دانشگاه حدود ۱۳۱۲۲ هزار نفر که در چهار مقطع کاردانی، کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکترا مشغول به تحصیل هستند و حجم نمونه بر اساس فرمول کوکران ۳۷۵ نفر مشخص شد. داده‌ها در سطح آمار استنباطی با کمک نرم افزار SPSS18 مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته از آزمون‌های آماری t-test و ضریب بستگی پیرسون و رگرسیون چند متغیره به روش مرحله‌ای استفاده شده است.

قابلیت اعتماد شاخص‌ها (آلفای کراباخ)

جدول (۱) بیانگر میزان آلفای کراباخ یا قابلیت اعتماد شاخص‌هاست و ضریب روایی برای گویه‌های هر متغیر مشخص شده است. مطابق جدول میزان روایی به طور متوسط ۰/۷۷ است و با توجه به اینکه آلفای بدست آمده برای هر متغیر باید دست کم ۰/۷۰ باشد تا بتوان مقیاس را دارای پایایی (روایی) به شمار آورد، لذا ضریب روایی شاخص‌های این تحقیق از اعتماد لازم برخوردار است.

جدول ۱: میزان آلفای کراباخ متغیرها

شاخص	تعداد گویه	ضریب آلفا
رضایت از خود	۸	٪۷۷
تایید دیگران	۶	٪۸۱
درونی کردن ارزش‌ها	۸	٪۷۵
هماهنگی ارزش‌های گروهی	۷	٪۷۹
هویت دینی	۱۴	٪۸۲
هویت خانوادگی	۸	٪۸۹
هویت ملی	۱۱	٪۷۹
جمع کل	۶۲	٪۷۸

یافته‌های تحقیق

آزمون فرضیات

فرضیه ۱: بین جنس و هویت اجتماعی دانشجویان تفاوت معناداری وجود دارد.

جدول زیر نشان دهنده آزمون تفاوت میانگین هویت اجتماعی بر حسب جنس است. همانطور که در جدول ملاحظه می‌شود، میانگین هویت اجتماعی برای پاسخگویان پسر ۱۳۸/۶۶ و برای دختران ۱۴۱/۴۹ است که با توجه به مقدار T به دست آمده (۲/۲۴) و سطح معنی داری (۰/۱۱۵) حداقل در سطح ۹۵ درصد اطمینان تفاوت معناداری بین هویت اجتماعی پسران و دختران وجود ندارد. هر چند بین مقدار میانگین‌ها تفاوت دیده می‌شود، اما این تفاوت میانگین‌ها ناشی از خطای نمونه است و قابلیت تعمیم به جامعه آماری را ندارد، بنابراین این فرضیه رد شده است.

جدول ۲: آزمون تفاوت میانگین هویت اجتماعی بر حسب جنس

جنس	فراوانی	میانگین نمره هویت اجتماعی	انحراف معیار	مقدار T	سطح معناداری
پسر	۱۹۰	۱۳۸/۶۶	۱۸/۵۱	-۱/۵۸	۰/۱۱۵
دختر	۱۸۵	۱۴۱/۴۹	۱۶/۱۰		

فرضیه ۲: هر چه پایگاه اقتصادی-اجتماعی دانشجویان بالا تر باشد هویت اجتماعی آنان قوی‌تر خواهد بود.

نتایج جدول ۳ بیانگر رابطه بین پایگاه اقتصادی اجتماعی با هویت اجتماعی دانشجویان است. همانطور که در جدول ملاحظه می‌شود، بین پایگاه اقتصادی-اجتماعی با هویت اجتماعی دانشجویان با توجه به سطح معناداری به دست آمده (۰/۴۲۱) و ضریب همبستگی (r=۰/۰۴) حداقل در سطح ۹۵ درصد اطمینان همبستگی وجود ندارد؛ یعنی هر چه پایگاه اقتصادی-اجتماعی دانشجویان افزایش یا کاهش یابد، در هویت اجتماعی آنان تاثیری نمی‌گذارد.

جدول ۳: همبستگی پایگاه اقتصادی-اجتماعی با هویت اجتماعی

نام متغیر	ضریب همبستگی پیرسون	سطح معناداری
پایگاه اقتصادی اجتماعی	-۰/۰۴	۰/۴۲۱

فرضیه ۳: هر چه میزان رضایت فرد از خود بیشتر باشد هویت اجتماعی آنان قوی‌تر خواهد بود. نتایج جدول ۴ بیانگر رابطه بین میزان رضایت فرد از خود با هویت اجتماعی دانشجویان است. همان طور که در جدول ملاحظه می‌شود، بین میزان رضایت فرد از خود با هویت اجتماعی دانش‌آموزان با توجه به سطح معناداری بدست آمده (۰/۰۰۰) و ضریب همبستگی (r=۰/۵۲۲) حداقل در سطح ۹۵ درصد اطمینان همبستگی مثبت و مستقیم وجود دارد؛ یعنی با

افزایش میزان رضایت از خود هویت اجتماعی هم افزایش می یابد. بنابراین رابطه معناداری بین این دو متغیر وجود دارد.

جدول ۴: همبستگی بین رضایت فرد از خود با هویت اجتماعی

نام متغیر	ضریب همبستگی پیرسون	سطح معناداری
رضایت از خود	۰/۵۲۲	۰/۰۰۰

فرضیه ۴: هر چه تأیید دیگران بیشتر باشد، هویت اجتماعی آنان قوی تر خواهد بود. نتایج جدول ۵ بیانگر رابطه بین تأیید دیگران با هویت اجتماعی دانشجویان است. همان طور که در جدول ملاحظه می شود، بین تأیید دیگران با هویت اجتماعی دانش آموزان با توجه به سطح معناداری بدست آمده (۰/۰۰۰) و ضریب همبستگی ($r = ۰/۴۸۸$) حداقل در سطح ۹۵ درصد اطمینان همبستگی مستقیم و مثبت وجود دارد؛ یعنی با افزایش در میزان تأیید دیگران، هویت اجتماعی نیز افزایش می یابد و قوی تر خواهد شد. بنابراین رابطه معناداری بین این دو متغیر وجود دارد.

جدول ۵: همبستگی بین تأیید دیگران با هویت اجتماعی

نام متغیر	ضریب همبستگی پیرسون	سطح معناداری
مورد تأیید دیگران	۰/۴۸۸	۰/۰۰۰

فرضیه ۵: هر چه دانشجویان بیشتر ارزش ها را درونی کرده باشند، هویت اجتماعی آنان قوی تر خواهد بود.

نتایج جدول ۶ بیانگر رابطه بین درونی کردن ارزش ها با هویت اجتماعی دانشجویان است. همان طور که در جدول ملاحظه می شود، بین درونی کردن ارزش ها با هویت اجتماعی دانشجویان با توجه به سطح معناداری بدست آمده (۰/۰۰۱) و ضریب همبستگی ($r = ۰/۳۱۶$) حداقل در سطح ۹۵ درصد اطمینان همبستگی مستقیم و مثبت وجود دارد؛ یعنی با افزایش در

میزان درونی کردن ارزش‌ها، هویت اجتماعی نیز افزایش می‌یابد و قوی‌تر خواهد شد. بنابراین رابطه معناداری بین این دو متغیر وجود دارد.

جدول ۶: همبستگی بین درونی کردن ارزش‌ها با هویت اجتماعی

نام متغیر	ضریب همبستگی پیرسون	سطح معناداری
درونی کردن ارزش‌ها	۰/۳۱۶	۰/۰۰۱

فرضیه ۶: هر چه هماهنگی ارزش‌های گروهی دانشجویان بیشتر باشد هویت اجتماعی آنان قوی‌تر خواهد بود.

نتایج جدول ۷ بیانگر رابطه بین هماهنگی ارزش‌های گروهی با هویت اجتماعی دانشجویان است. همان‌طور که در جدول ملاحظه می‌شود، بین هماهنگی ارزش‌های گروهی با هویت اجتماعی دانش‌آموزان با توجه به سطح معناداری بدست آمده (۰/۰۰۰) و ضریب همبستگی ($r = ۰/۷۷۳$) حداقل در سطح ۹۵ درصد اطمینان همبستگی مستقیم و مثبت وجود دارد؛ یعنی با افزایش در میزان هماهنگی ارزش‌های گروهی هویت اجتماعی نیز افزایش می‌یابد و قوی‌تر خواهد شد. بنابراین رابطه معناداری بین این دو متغیر وجود دارد.

جدول ۷: همبستگی بین هماهنگی ارزش‌های گروهی با هویت اجتماعی

نام متغیر	ضریب همبستگی پیرسون	سطح معناداری
هماهنگی ارزش‌های گروهی	۰/۷۷۳	۰/۰۰۰

تحلیل چند متغیری

تحلیل چند متغیری هویت اجتماعی به روش مرحله به مرحله

در این جا به بررسی تحلیل چند متغیری متغیر وابسته هویت اجتماعی با روش مرحله به مرحله می‌پردازیم. بررسی نتایج بدست آمده در جدول ۳۴-۵ بیانگر آن است که معادله پیش‌بینی ما دارای ۴ مرحله است بر اساس جدول ذکر شده ضریب همبستگی چند متغیره (R)

در مرحله چهارم برابر با ۰/۶۰ است. ضریب تعیین (R^2) بدست آمده در مرحله چهارم نشان می‌دهد که در نهایت چهار متغیر درون معادله؛ یعنی هماهنگی ارزش‌های گروهی، مورد تایید دیگران و درونی کردن ارزش‌ها و رضایت فرد از خود می‌توانند ۰/۳۶ از واریانس متغیر وابسته (هویت اجتماعی) را تبیین یا پیش‌بینی کنند. ضریب تعیین (R^2) بدست آمده در هر چهار مرحله در سطح اطمینان حداقل ۹۵ درصد از لحاظ آماری معنادار بوده است. ΔR در جدول بیانگر مقدار افزوده شده به R^2 است.

جدول ۸: عناصر اصلی تحلیل چند متغیره به روش مرحله به مرحله از مرحله اول تا مرحله چهارم برای پیش‌بینی متغیر وابسته هویت اجتماعی

مرحله	متغیر وارد شده	R	R^2	ΔR^2	خطای استاندارد
اول	هماهنگی ارزش‌های گروهی	۰/۵۲۶	۰/۲۷۷	-	۱۴/۸۱
دوم	مورد تایید دیگران	۰/۵۷۹	۰/۳۳۵	۰/۰۵۸	۱۴/۲۲
سوم	درونی کردن ارزش‌ها	۰/۵۹۷	۰/۳۵۷	۰/۰۲۲	۱۴/۰۰
چهارم	رضایت فرد از خود	۰/۶۰۴	۰/۳۶۴	۰/۰۰۷	۱۳/۹۴

سایر شاخص‌های آماری برای متغیرهای درون معادله مانند ضریب رگرسیون (b) برای نمرات استاندارد نشده و B (Beta) برای نمرات استاندارد شده و نیز آزمون T را می‌توان در جدول ۹ مشاهده کرد. آزمون T نشان می‌دهد که ضریب B برای هر چهار متغیر در سطح حداقل ۹۵ درصد از لحاظ آماری معنادار است.

جدول ۹: عناصر متغیرهای درون معادله برای پیش‌بینی هویت اجتماعی در مرحله چهارم

نام متغیر	b	Beta	T	Sig. T
۱- هماهنگی ارزش‌های گروهی	۱/۴۷	۰/۳۸۵	۷/۹۹	۰/۰۰۰
۲- مورد تایید دیگران	۰/۸۹۱	۰/۲۰۸	۳/۹۹	۰/۰۰۰

۰/۰۰۱	۳/۳۳	۰/۱۳۹	۰/۴۵۶	۳- درونی کردن ارزشها
۰/۰۳۹	۲/۰۷	۰/۱۱۰	۰/۳۷۱	۴- رضایت فرد از خود
$R = ۰/۶۰۴ = ۵۳/۰۲$ $R^2 = ۰/۳۶۴$ $\text{sig } F = ۰/۰۰۰$ $a = ۵۸/۴۴$				

جدول زیر شاخص‌های آماری متغیرهای خارج از معادله در مرحله چهارم را نشان می‌دهد. آزمون T برای همبستگی جزئی متغیرهای خارج از معادله با متغیر وابسته (هویت اجتماعی) نشانگر آن است که متغیر مستقل پایگاه اقتصادی- اجتماعی نتوانسته است مقدار قابل ملاحظه‌ای به R^2 بیفزاید به عبارت دیگر مقدار افزوده شده به R^2 در سطح ۹۵ درصد اطمینان از لحاظ آماری معنادار نبوده است به همین دلیل این متغیر نتوانسته است وارد معادله شود.

جدول ۱۰: عناصر متغیرهای خارج از معادله در مرحله چهارم

Sig.T	T	همبستگی جزئی	نام متغیر
۰/۰۶۹	-۱/۸۲	-۰/۰۹۴	پایگاه اقتصادی اجتماعی

شکل عمومی معادله رگرسیون چهار متغیره بدست آمده با توجه به اطلاعات مربوط به جدول (۳۴-۵) و (۳۵-۵) برای پیش بینی هویت اجتماعی بصورت زیر ارائه می‌شود.

$$Y = a + B_1(x_1) + B_2(x_2) + B_3(x_3) + B_4(x_4)$$

در نهایت شکل معادله به صورت زیر است:

$$+ (\text{مورد تایید دیگران}) (۰/۲۰۸) + (\text{هماهنگی ارزش های گروهی}) (۰/۳۸۵) + ۵۸/۴۴ = \text{هویت اجتماعی} \\ \text{رضایت فرد از خود} (۰/۱۱۰) + (\text{درونی کردن ارزش ها}) (۰/۱۳۹)$$

بنابراین متغیرهای مستقل (هماهنگی ارزش‌های گروهی، تایید دیگران، درونی کردن ارزش‌ها، رضایت فرد از خود) به ترتیب به طور مستقیم بر متغیر وابسته هویت اجتماعی تاثیر می‌گذارند، ولی متغیر مستقل (پایگاه اقتصادی - اجتماعی) به طور مستقیم بر متغیر وابسته هویت اجتماعی تاثیر ندارد.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با عنوان بررسی عوامل موثر بر شکل‌گیری هویت اجتماعی دانشجویان دانشگاه رازی کرمانشاه در سال ۱۳۹۰ انجام گرفته است و هدف آن بررسی جنبه‌های هویت اجتماعی شامل ابعاد: دینی، ملی و خانوادگی است و از دیگر سو با هدف بررسی عوامل تاثیرگذار که شامل متغیرهای مستقل جنس، پایگاه اقتصادی - اجتماعی، درونی کردن ارزش‌ها، هماهنگی ارزش‌های گروهی، میزان رضایت فرد از خود و مورد تأیید دیگران بودن بر متغیر هویت اجتماعی بوده است. بر اساس نظریه هویت پیتر بورک، اضطراب‌های اجتماعی ناشی از هویت‌های نامنظم و جداگانه‌ای هستند که با هم در تعارض بوده و استرس را ایجاد می‌کنند. به نظر بورک افراد دارای هویت ثابتی نیستند، بلکه با توجه به هر نقشی که در جامعه ایفا می‌کنند، یک هویت جدید ایجاد می‌کنند که این هویت‌ها ممکن است گسسته، شکسته یا ناقص باشند و تا وقتی که تعارض این هویت‌های ناقص بر طرف نشود تعارض و اضطراب اجتماعی باقی می‌ماند. در این پژوهش دانشجویان در نقش‌های اکتسابی و انتسابی مانند دانشجوی، فرزند، ایرانی، مسلمان، دوست، پسر یا دختر و ... دارای چندین نقش و به عبارتی چندین هویت هستند و چنانچه ارزش‌های حاکم در این هویت‌ها در تعارض باشند، هویت اجتماعی آنان به علت اضطراب‌های ایجاد شده ناقص و ضعیف خواهد بود. نتایج بدست آمده در این تحقیق در قالب فرضیه زیر اثبات شده است، منطبق با نظریات بورک هستند. بر اساس نتایج این پژوهش هر چه هماهنگی ارزش‌های گروهی دانشجویان بیشتر باشد هویت اجتماعی آنها قوی‌تر خواهد بود و در رابطه با درونی شدن ارزش‌ها بومر معتقد است که انسان در کنش پیوسته با جامعه یکی شده و در جامعه ذوب می‌شود. وقتی انسان از «من» اجتماعی استفاده می‌کند در حال همانند شدن است. از نظر پارسونز مهمترین جزو در فرهنگ، اندیشه است که شامل باورها و ارزش‌هاست که به صورت هنجارها وارد نظام اجتماعی می‌شوند. هنجارها با تنزل از نظام فرهنگ در نظام اجتماعی نقش‌ها را می‌سازند و هنگامی که افراد نقش‌ها را درونی کردند، شخصیت شکل می‌گیرد. در تحقیق حاضر با توجه به نظریات موجود سعی شده است که نقش درونی شدن ارزش‌ها در شکل‌گیری هویت اجتماعی مورد بررسی قرار گیرد که این امر در قالب فرضیات زیر مورد تأیید قرار گرفت. بنابراین بر اساس نتایج هرچه درونی شدن

ارزش ها در دانشجویان بیشتر باشد، هویت اجتماعی آنها قوی تر خواهد بود و همچنین سعی شده مطابق با نظریات کولی نقش تأیید دیگران را در شکل گیری هویت اجتماعی مورد بررسی قرار دهیم. نتایج بدست آمده حاکی از آن است که کاملاً مبین و تأیید کننده نظریات کولی است و هر چه فرد بیشتر مورد تأیید دیگران باشد، هویت اجتماعی او قوی تر خواهد بود. در بررسی مقوله رضایت از خود مید اعتقاد دارد «خود» انسان زمانی شکل می گیرد که بتواند فرد آن را مخاطب قرار داده، با او به گفتگو پرداخته و قادر به کنش متقابل با خویش باشد. یعنی انسان با خودش مباحثه و مشورت کند که فلان کار را انجام دهم یا ندهم. در این تحقیق میزان رضایت فرد را از خود بر شکل گیری هویت اجتماعی مورد بررسی قرار گرفت و نتایج بدست آمده از این فرضیه تأیید کننده نظریات مید و پارسونز در زمینه رضایت از خود است. نظریه هویت بورک بر نقش پایگاه افراد در ارتباط با شکل گیری هویت تأکید خاصی دارد. طبق این نظریه هر چه پایگاه اقتصادی - اجتماعی فرد بالاتر باشد، هویت اجتماعی وی قویتر خواهد بود. در تحقیق حاضر با توجه به اینکه پایگاه اقتصادی - اجتماعی والدین دانشجویان در قالب میزان درآمد و تحصیلات والدین مورد بررسی قرار گرفته، نتایج بدست آمده متناسب با نظریات بورک نیست و رابطه معناداری بین این دو متغیر وجود نداشت. همچنین در خصوص متغیر مستقل جنس تفاوت معناداری بین جنس و هویت اجتماعی مشاهده نشد.

منابع

آرون، ریمون، (۱۳۷۷)، مراحل اساسی اندیشه در جامعه شناسی، باقر پرهام، تهران: سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی.

بیرو، آلن، (۱۳۶۷). فرهنگ علوم اجتماعی، باقر ساروخانی، تهران: کیهان تنهایی، حسین ابوالحسن. (۱۳۸۳). درآمدی بر مکاتب و نظریه های جامعه شناسی، چاپ پنجم، مشهد: مرنديز.

توسلی، غلامعباس، (۱۳۸۰). جامعه شناسی دین، تهران: سخن.
جنکینز، ریچارد. (۱۳۸۱). هویت اجتماعی، تورج یار احمدی، تهران: شیراز.
جولیوس گولد، ویلیام، ب. (۱۳۷۶). فرهنگ علوم اجتماعی، گروه مترجمان، تهران: مازیار.

دوران، بهزاد؛ محسنی، منوچهر. (۱۳۸۲). هویت رویکرد و نظریه‌ها، مجله علوم تربیتی، دانشگاه فردوسی مشهد، جلد ۴، شماره اول، تابستان.

رضایی، احمد و حبیب احمدلو. (۱۳۸۴). نقش سرمایه اجتماعی در روابط بین قومی و هویت ملی، بررسی جوانان تبریز و مهاباد، فصلنامه مطالعات ملی، سال ششم، شماره ۴، صص: ۳۴-۷.

ریتزر، جورج. (۱۳۷۴). نظریه جامعه شناسی در دوران معاصر، محسن ثلاثی، تهران: علمی. زهیری، علیرضا. (۱۳۸۰). هویت ملی و انقلاب اسلامی، فصلنامه علوم سیاسی، سال چهارم، شماره شانزدهم، صص ۱۲۴-۱۰۵. زهیری، علیرضا. (۱۳۸۴). چیستی هویت ملی، فصلنامه علوم سیاسی، سال هشتم، شماره ۲۹، صص ۵۰-۲۹.

زیتلین، ایروینگ ام. (۱۳۸۱)، آینده بنیانگذاران جامعه شناسی، غلامعباس توسلی، تهران: قومس.

سیف‌اللهی، سیف‌الله. (۱۳۸۱). جامعه شناسی مسائل اجتماعی ایران، تهران: موسسه انتشارات جامعه پژوهان سینا.

شرفی، محمد رضا. (۱۳۸۰). جوان و بحران هویت، تهران: سروش.

عبداللهی، محمد. (۱۳۷۴). هویت جمعی دینامیسم و مکانیسم تحول آن در ایران، نامه انجمن جامعه شناسی ایران، سال اول، شماره اول.

گیدنز، آنتونی. (۱۳۷۸). تجدد و تشخص، جامعه و هویت شخصی در عصر جدید، ناصر موفقیان، تهران: نی.

Campbella, Catherine and Carl McLeanb (2002), Ethnic identities, social capital and health inequalities: factors shaping African-Caribbean participation in local community networks in the UK, Social Science & Medicine, Vol. 55, pp. 643-657.

Kerpelman, Jennifer and Lloyd White (2006), Interpersonal Identity and Social Capital: The Importance of Commitment for Low Income, Rural, African American Adolescents, JOURNAL OF BLACK PSYCHOLOGY, Vol. 32 No. 2, pp. 219-242.